
NAMIESTO ZÁVERU: VEDA A POLITIKA

(Rozhovor s Fedorom Gálom)

Otázka: Stretli sme sa tesne pred odovzdaním rukopisu knihy do tlače koncom marca 1990. Vzhľadom na charakter a náplň tvojej súčasnej aktivity (si jeden z popredných politických reprezentantov hnutia Verejnosť proti násiliu), ale aj preto, že my všetci sme priveľmi „namočení“ v súvislostiach dnešných dní a že výroba knihy nejaký čas potrvá, sú okolnosti pre náš rozhovor dosť nepriaznivé. Skúsme ich však využiť a nebráňme sa možnosti ponúknuť čitateľovi aj dobový dokument. Už v prvých dňoch československej revolúcie si patril k tým, ktorí akcentovali jej priebeh ako jedinečnú šancu nielen na najbližšie mesiace. V tejto chvíli, ak aj eufória prebudených občanov ešte celkom nevyprchala, ľudia sa začínajú správať pragmaticky, teda vlastne celkom normálne. Stále sa nazdávaš, že ten „spôsob“ revolúcie zostane inšpiratívny a natoľko pôsobivý, aby sa skutočne nezmazateľne zapísal do národného povedomia?

F. G.: Myslím, že táto revolúcia vpečatila do našej spoločnosti odkaz, ktorý ostane navždy. O tom som presvedčený. Z mnohých hľadísk to bol historický medzník. Spomeniem aspoň kľúčový moment. Po mnohých desaťročiach sme sa dokázali postaviť proti spoločnému nepriateľovi, ktorým bola totalita, a dokázali sme nad ním aj zvíťaziť. Vrátili sme sa tým medzi európske krajiny, vrátili sme sa zároveň aj k svojim tradíciám. Odkaz tejto revolúcie je podľa mňa ešte v niečom inom.

Po prvé: naplnila sa jedna prognostická vízia, ktorá budila spočiatku iba smiech a nedôveru. Mám na mysli hypotézu, ktorú vyslovili prognostici v rokoch 1986–87. Vtedy sa hovorilo, že našu spoločnosť môže z marazmu vyvieš iba kritické množstvo systémových zmien, ktoré budú zrealizované jedi-

ným úderom najneskôr zajtra. V opačnom prípade sa nezvratne zaradíme medzi nerozvinuté krajiny. Súčasťou tejto hypotézy bola aj predstava, kto má byť subjektom kritického množstva systémových zmien: môžu to byť jedine jednotlivci, kolektívy, inštitúcie, ktoré si zachovali aj v patologických spoločenských podmienkach vôľu k výkonu, vôľu k politickým zmenám, zachovali si normálne, prirodzené správanie napriek nanúteným pravidlám hry. Nazvali sme ich ostrovy pozitívnej deviácie.

Po druhé: vytvorili sme akýsi modelový príklad pre iné krajiny tohto typu. Viem, že chvenie v centre socialistického tábora bolo práve tým predpokladom, ktorý nám umožnil terapiu uskutočniť. A keďže sme ju zrealizovali, stala sa príkladom aj pre epicentrum. Bez nároku na správnosť či úplnosť uvediem aspoň základné príčiny, ktoré spôsobili, že nežná revolúcia prebehla práve u nás. Patrí medzi ne tradícia a kultúrny genotyp, ktorého sme nositeľmi, ľudský potenciál, ktorým ešte stále disponujeme, a ekonomická situácia, ktorá bola predsa len v našej krajine o niečo lepšia ako v ostatných krajinách socialistického tábora. Patrí sem aj fakt poučenosti z vývoja v päťdesiatych a konca šesťdesiatych rokov a v neposlednom rade by som sem zaradil aj globálny kontext, ktorý je dnes predsa len iný ako pred desiatimi, pätnástimi a tridsiatimi rokmi a ktorý čoraz razantnejšie vylučuje iné možnosti metamorfóz spoločenských systémov, než je pokojná, nekrvavá premena.

Zároveň si myslím, že toto je úloha malých krajín pri riešení globálnych problémov budúcnosti. V malej krajine je scéna viditeľnejšia a zviditeľnenejšia ako vo veľkých krajinách. Práve ony môžu v budúcnosti plniť úlohu akéhosi laboratória sociálnych experimentov takýchto rozmerov. Dokonca si myslím, že toto môže byť precedens nesmiernych dôsledkov. Spomeňte si na Tofflerovu Tretiu vlnu, ktorá nastolila problém decentralizácie malých komunit, lokálnych spoločenstiev a podobne. Toto je práve spôsob, ktorý môže víziu Tofflera, Naysbitta, ale aj Prigogina a iných reprezentovať v tom celkom reálnom spoločenskom živote. Toto treba ešte doceniť. Stručne a krátko: stali sme sa svedkami toho, čomu sa v odbornej terminológii

gii hovorí fluktuácia. Zdanlivo nepatrný impulz vymrštil celý spoločenský systém na novú dráhu a principiálne zmenil jeho štruktúru, vygeneroval nový spôsob správania.

Otázka: Povedal si, že sa splnila jedna prognostická hypotéza. Stála proti mienke tých, čo sa nazdávali, že zmeny musia prísť zhora, po nástupe realistickejšieho a liberálnejšieho politického vedenia krajiny. Bol si jedným z najzapálenejších propagátorov úlohy občianskych iniciatív v nastolení nových poriadkov. Predsa však – ako a v čom sa rozišla realita s tvojimi predpokladmi?

F. G.: Najprv dve technické poznámky. Vedľa seba existovali tri teoretické koncepcie, ktoré sa pri tom, čo sa stalo, zliali do jedného celku. Prvý koncept, ktorého som bol hlásateľom, nie autorom, bola hypotéza kritického množstva systémových zmien, o ktorej sme už hovorili. Vznikla na pôde ekonomickej prognózy. Jej autor Pavol Hoffmann ju vzťahoval iba na ekonomický systém. Chýbala odvaha urobiť posledný krôčik a konštatovať, že prvotné sú zmeny politické. Hypotéza ostrovov pozitívnej deviácie vznikla na pôde prognózy vedy. Bol som jeden z mnohých, ktorí na nej pracovali. Ponúkol nám ju sám život; nevymysleli sme ju za zeleným stolom, lebo ostrovy pozitívnej deviácie sme videli v praxi.

A je tu ešte niečo, na čom stála naša prognostická vízia – a tu sa dostávam k tomu, prečo som teraz tam, kde som: bola to predstava akčného výskumu, angažovanej, participatívnej vedy. Spoločenský vedci zvykli sedieť za stolom a dumať. Idea participatívnosti priniesla princíp akčnosti: spoločenský vedec prestal byť iba pozorovateľom, stal sa moderátorom, aktívnym účastníkom diania. Tieto tri momenty sa teda zliali dokopy: Zeman, Komárek, Dlouhý, Klaus, Markuš, ja – všetci sme sa stali aktívnymi účastníkmi metamorfóz tejto spoločnosti. Nemohol som tu nebyť. Keby som nebol pri tom, zradil by som celé poňatie vedy, ako som si ho v posledných rokoch vytvoril.

Teraz už konečne k otázke. V prognostike platí jeden tvrdý, obmedzujúci princíp. Prognostik môže predvídať štrukturálnu zmenu, môže cítiť, že sa spoločenský systém chveje. Intenzita a charakter tohto chvenia mu čosi signalizujú. Ale niet toho

prognostika, vedca, ktorý by vedel predpovedať, anticipovať konkrétnu podobu budúcej štruktúry, to, čo bude po výbuchu, po štruktúrálnych zmenách. To dokážu iba vizionári, géniovia. Úprimne poviem: bol som hlboko presvedčený, že k systémovej zmene dôjde, že ju vyvolajú ostrovy pozitívnej deviácie a že ich významnými reprezentantmi budú spoločenský vedci. Ale že udalosti po dosiahnutí kritického množstva systémoveých zmien budú práve také, aké boli po 17. novembri, o tom som ani nesníval. Nemohol som tušiť, že práve ja budem diskutovať so stovkami ľudí v Koordinačnom centre VPN, že budem rokovať s predsedom vlády, ministrom vnútra, že sa budem zúčastňovať na rozhodnutiach o konkrétnej podobe tejto spoločnosti na najbližšie desaťročia, že sa pritom stretnem s Budajom, Kňazkom, Zajacom, Bútorom... Ale to je v poriadku. Človek, ktorý sa rozhodne pre akciu, nepotrebuje anticipovať nejakú dlhodobú budúcnosť: priebeh akcie samej nasmerúva jeho ďalšie kroky. To, čo som urobil včera, ovplyvňuje môj dnešný a zároveň zajtrajší krok. Čo však bude desiaty krok, to neviem presne povedať. Ale kontúry sa odhadovať dajú. Môžem odhadovať, aký nový potenciál sa tvorí v systéme. Je zrejmé, že spoločnosť, ktorá nepredpokladala suverénneho spotrebiteľa, ale suverénneho výrobcu, mala úplne inú perspektívu ako spoločnosť založená na opačnom princípe. Spoločnosť, v ktorej nefunguje trh, a tá, kde trh funguje, to sú predsa úplne iné spoločnosti. Píše o tom i Jozef Kučerák v tejto knihe. Spoločnosť, kde je jedna jediná politická strana a ostatné sú iba kamufláž, a spoločnosť, kde sú reálne mnohoraké sily, to je zasa čosi celkom iné.

Keďže mám dnes pred očami inú spoločnosť, môžem anticipovať akési obrysy jej cesty do budúcnosti. Už dnes môžem uvažovať, že dôjde k politickému stretu medzi silami stredy a konzervatívnymi silami. Môžem anticipovať aj jeho dôsledky; pred niekoľkými mesiacmi bola taká úvaha celkom absurdná, veď neexistovala nijaká kresťanská demokracia a ani jedna zo sedemnástich čo ja viem akých politických strán.

Otázka: Ak to povieme zjednodušene, vyjadril si sa, že politika je pokračovaním vedy – keby si tu dnes nesedel, zradil

by si svoju vedeckú prácu. Nazdávaš sa, že toto platí len pre našu konkrétnu situáciu, alebo to má všeobecnejšiu platnosť?

F. G.: Som insitný politik. Mám však pocit, že politika nie je len to, čo sme ňou chápali. Nie je len profesionálnou činnosťou úzkej skupiny ľudí, ktorá rozhoduje, čo sú záujmy diferencovaného publika, ktoré v tej-ktorej krajine žije, akými stratégiami treba tieto záujmy realizovať na domácej a zahraničnej scéne atď. V mojich očiach je politika každé rozhodovanie, ktoré presahuje každodenný život jednotlivého človeka, jeho rodiny, a vo svojich dôsledkoch dopadá na trochu širšie spoločenstvo. Zdá sa mi, že politika presahuje spoločenskými štruktúrami až na tú najnižšiu úroveň. Všetci sme svojím životom tak trochu politici.

Otázka: Politológovia hovoria o vede ako o jednej z hybných síl politickej scény. Čo si o tom myslíš ty?

F. G.: Apolitický je iba ten vedec, ktorý chápe svoje poslanie a prácu ako činnosť v uzavretom tichu pracovne, z ktorej vyliezajú raz za čas články a knihy a nič iné.

Otázka: Súhlasíš teda s názorom o zásadne novej úlohe, ktorú bude mať intelektuál v politike? Je náš československý prípad akýmsi predznamenaním?

F. G.: Intelektuál sa môže ocitnúť v tom takpovediac robustnejšom rozmere spoločenského diania trojakým spôsobom. Vykonáva to, čomu sa hovorí politika, tvorí background – teda základňu – pre spoločenskú kontrolu politiky, alebo funguje ako poradca politikov. Intelektuálom bolo vždy bližšie vykonávať úlohu spoločenskej kontroly, byť v opozícii, mať iný názor. Momentálne sme sa však ocitli vo zvláštnej situácii. Koho mám kontrolovať? Ľudí, ktorí sa podujali urobiť krok k metamorfózam spoločnosti? Mám ich pozorovať, ako potia krv, sledovať ich chyby a vytvárať „účinný kanál spoločenskej kontroly“? Pripadá mi to trochu neetické. Podľa môjho názoru skutoční intelektuáli dnes fungujú v dvojakej úlohe: jedni sa ujali zodpovednosti za výkon vecí verejných, druhí sa ujali zodpovednosti radiť tým, ktorí túto zodpovednosť vzali na seba. Iné je, že spoločnosť nebude vo vypätom stave stále. Ide o prechodný režim, a dúfam, že v priebehu niekoľkých mesia-

cov sa situácia stabilizuje. V tom okamihu značná časť intelektuálov sa znovu ujme úlohy, ktorá je jej taká veľmi blízka – začnú fungovať ako kritici a kontrolóri moci.

Otázka: Keď tento rozhovor vyjde, bude už po voľbách a v mnohom sa veci vyjasnia. Teraz tvrdíš, že so svojou politickou aktivitou po voľbách skončíš...

F. G.: Stopercentne.

Otázka: Beh vecí tohto sveta ťa doviedol spolu s niekoľkými ďalšími do vedenia reálnej politickej sily. Veľmi rezolútne odmietaš v tejto úlohe zotrvať. Čo si myslíš o názore, že skutočnou skúškou človeka nie je to, ako splní úlohu, ktorú si sám vymyslel, ale ako splní úlohu, ktorú mu prisúdil osud?

F. G.: Nestotožňujem sa s týmto názorom. Keď ide o život, o prvú líniu – to je niečo iné. Ale vo chvíli, keď už človek žije normálne, musí sa rozhodovať úplne inak. Musí zhodnotiť nielen to, čo mu je blízke, čo robiť vie, kde sa cíti dobre a doma, ale aj svoj vlastný potenciál. Úvahou nad vlastnými schopnosťami v tomto virvare politického diania som usúdil, že to nie je parketa, na ktorej by som mohol byť užitočnejší. Nesmierne ma to vyčerpáva, nemám rád to, čo robí politiku politikou – figľovanie, taktizovanie, skrytá hra, bez ktorej politika nemôže byť. Nevyhovuje mi to. Moje zotrvanie v politike motivuje vízia volieb a pocit zodpovednosti.

Otázka: Nazdávaš sa, že po voľbách bude tvoj pocit zodpovednosti bezpredmetný?

F. G.: Pocit zodpovednosti človeka neopustí, ale ponesiem zodpovednosť za čosi, za čo ju nesiem vedome a plným právom. Nemôžem nieť vedome a plným právom zodpovednosť za svoje politické počínanie, keď sa necítim kvalifikovaným a dobrým politikom. Ponesiem ju na pôde, kde sa cítim profesionálom, kompetentným človekom. Ja som svoj politický život naplnil za tieto tri mesiace. Politicky som žil, bol som politicky zodpovedný... Necítim potrebu chodiť ďalších päťdesiat rokov do nejakého parlamentu.

Otázka: Mali sme však na mysli aj zodpovednosť za hnutie.

F. G.: Týmto mesianistickým pocitom som v strednom a mladšom veku dosť trpel, ale podobný syndróm celkove

narobil obrovské škody. Vtedy, keď si začnem myslieť, že táto spoločnosť, toto hnutie sa bezo mňa nezaobídu, je čas, aby som sa zamyslel sám nad sebou, kam som sa vlastne dostal. Kolektív, ktorý potrebuje mesiáša na to, aby prežil a rozvíjal sa, si nezaslúži iné, než zaniknúť. Ak by sa malo hnutie VPN bezo mňa rozpadnúť, nič iné si nezaslúži. S týmto problémy nemám.

Otázka: Za posledné štyri mesiace si mal možnosť spoznať široké spektrum populácie a možno si aj vytvoríš dostatočne jasný obraz o vedomí a problémoch najrôznejších sociálnych vrstiev. Ako vyzerá? Ideály reformného pohybu sú iste príťažlivé, sú to však aj ideály, ktoré budú mať po opadnutí revolučnej eufórie aj bolestnejšie rozmery. Sme na ich prekonanie pripravení a odhodlaní?

F. G.: Táto otázka má veľmi veľa rozmerov. Nechcem sa nazývať revolucionárom, ale pripustíme, že som ním bol dva mesiace po 17. novembri. Eufóriu prežívali iba tí, ktorí pozerali televíziu a čítali noviny. V prvej línii sa o eufórii nedalo hovoriť. Len o vypätí, námahe, únave, nebezpečenstve. Revolúcia neprebehla iba na námestiach; vzápätí sa rozbehla po podnikoch, malých kolektívoch, všade. Myslím, že aj tam prežívajú to isté, čo sme prežívali my. Vypätie, stres, drámy. . . Nijaká eufória. To po prvé. A po druhé, je veľmi dôležité, akým kontaktom je človek vystavený, keď sa do tejto akcie pustí. Ja napríklad pociťujem absolútny prebytok negatívnej spätnej väzby. Za nami nechodia ľudia, aby nás potľapkali po pleci: Chlapci, zrušili ste vedúcu úlohu komunistickej strany, otvorili ste našu spoločnosť Európe, poslali ste tisíce študentov na zahraničné univerzity, dostali ste sem desiatky miliónov dolárov zahraničných investícií. Naopak. Dostávame stovky výhražných, vulgárnych, zlých listov. Keď si stále pod týmto tlakom, tak to ovplyvňuje každodennú pohodu. Po tretie – predsa len zostáva možnosť úniku k veľkým číslam. Teraz robíme anketu o problémoch ľudí žijúcich v tejto spoločnosti. Prišlo nám takmer tisíc odpovedí. Na jednej strane by človek mohol povedať – do čerta, zasa problémy. Na druhej strane mám dobrý pocit, že ľudí v tomto štáte netrápia nejaké triviál-

ne, primitívne problémy, lebo na vrchole pyramídy sú problémy nás všetkých: zdevastované životné prostredie, mafie, nefungujúci trh... Takže nemám zlý pocit z toho, kde žijem a s kým žijem. Po štvrté, a to je podľa môjho názoru rozhodujúce: ako človek vníma dianie, aká je jeho vnútorná výbava. Keď som pred chvíľou povedal, že už sme vyhrali, tak to nie je vyslovenie skutkovej podstaty, faktu. To je iba môj postoj k tomu, čo sa teraz deje. Pre mňa sme vyhrali.

Otázka: Hovoriš, že sme vyhrali. Skúsme sa však ešte na chvíľu vrátiť do dní bezprostredne po 17. novembri. Vtedy mnohí často uvažovali o tom, nakoľko možno ovplyvniť situáciu na námestí SNP. Mali pocit, že sa rozhoduje v Prahe.

F. G.: Ja som ten pocit nemal. Ani dnes si to nemyslím. Spomeň si, ako to bolo v Československu ešte nedávno. Kvôli každej maličkosti sa chodilo do Prahy alebo do Moskvy. Ani lístok na strome sa nemohol pohnúť sám od seba. Ja som nebol po 17. novembri v Prahe ani raz. Ani raz! Vôbec nemám pocit, že koordinačné centrum občianskeho hnutia je v Prahe. Naopak. Myslím, že je tu veľa centier, a naše centrum je tam, kde sme my. Nasvedčujú tomu všetky informácie, ktoré dostávam. Niektorí moji priatelia trávajú na cestách do Prahy strašne veľa času nie preto, že by trpeli pocitom našich predchádzajúcich mocipánov, ale preto, že pracujú vo FZ, sú vo vláde, musia sa stýkať s Havlom, s Pithartom... Hovoria mi, že v Prahe to vyzerá presne tak ako tu. A ani by mi to nemuseli hovoriť. Všade ľudia prežívajú rovnaké drámy, skúšajú rovnaké modely riešenia situácií. A v Košiciach je to rovnaké ako v Bratislave...

Otázka: Znamená to, že špecifická slovenská cesta, o ktorej sa hovorilo i v prognóze rozvoja Slovenska do roku 2010, sa v tomto prípade neuskutočnila?

F. G.: Špecifický je kontext. Prvé špecifikum: v Prahe boli občianske hnutia odštartované veľmi kultivovanými disidentskými štruktúrami. Na Slovensku to odštartovali ochranári, jediná sformovaná, zomknutá sila, ktorá reprezentovala spoločný záujem. Druhá slovenská zvláštnosť: v okamihu víťazstva všetci českí reprezentanti občianskeho hnutia nastúpili do

oficiálnych štruktúr. Nezaváhali ani sekundu. U nás nie. My sme tu trávili desaťročia, možno storočia nadávaním na vrchnosť. A možno aj preto tu cítiť nechotu stať sa „pánom“. To je v nás hlboko zakorenené.

Otázka: Považuješ tento postoj za výhodu? Nebola to skôr chyba?

F. G.: Výhoda to rozhodne nie je. Iste je dobré mať dobrú vládu, kvalifikovaného predsedu vlády. Iste je dobré, keď intelektuálna špička formuje spoločenský parket. Nepovažujme to však ani za chybu, berme to ako skutočnosť. Pokiaľ ide o špecifickú slovenskú cestu do budúcnosti, myslím si, že bude daná práve špecifikami slovenského naturelu, ktorý je trochu iný. A ostane slovenský, aj keď vstúpime do Európy naplno. Tým viac budeme slovenskí. Cítim to napríklad i pri stretnutiach so Slovákami vo Švajčiarsku. Je to hlboko v nás. A dobre, že to tam je. Máme sa rozplynúť do sveta ako beztvárna hmota?

(Poznámka F. Gála: Prvú redakciu tohto textu som robil 31. marca, dva dni po tom, čo Federálne zhromaždenie rozhodlo o novom názve republiky, a deň po tom, čo sa konali búrlivé demonštrácie pred budovou SNR a na námestí SNP. Zazneli veľmi výrazné hlasy volajúce po samostatnom slovenskom štáte. Uvedomil som si, že revolúcia nie je konečné víťazstvo, ale iba otvorenie nového priestoru pre šancu, možnosť rozvoja. Spôsob, akým tieto šance a možnosti využijeme, je takisto mnohoraký. Pre mňa osobne je slovenský separatizmus hlavou minulosti, súčasne však aj výzvou do budúcnosti. Volanie po samostatnom slovenskom štáte je dnes volaním po nových hraniciach v čase, keď hranice prestávajú mať zmysel. Je volaním po identite spôsobom, ktorý nie je cestou k skutočnej národnej identite a pozdvihnutiu národného sebavedomia. K špecifikám našej súčasnej situácie patrí možno aj to, že hospodárstvo Slovenska nemá moderný charakter, je orientované predovšetkým na prvovýrobu, že nemáme vybudovanú civilizačnú infraštruktúru, odvetvia, ktoré sú späté s prechodom na modernú ekonomiku, že naša príslušnosť k Európe je v mnohom determinovaná práve schopnosťou dať zmysel prí-

služnosti k Česko-Slovensku, že máme potenciál na to, aby sme prekonalí minulosť.)

Otázka: Tu sa však ponúka otázka: vieme vôbec, aká je naša národná identita? Vieme, kto je to Slováč, čo je to slovenský národ?

F. G.: My sme si svoju identitu ešte nestihli vypestovať. Zvláštnosti, ktoré v nás sú, sa nám teraz vyjavujú, a dúfajme, že sa nám budú vyjavovať čoraz jasnejšie a možno pochopíme – v dobrých, normálnych časoch –, čím sme Slováci a prečo je dobré, že nimi sme. My sa vlastne nemáme na čo odvolávať. Vieme, ako sa nám prezentovali dejiny, hrdinovia, mýty; akým spôsobom sme vlastne žili. Strata sebedomia je jeden z najzávažnejších reliktov starých čias.

Otázka: Trochu sme odbočili od tvojich spomienok na prvé dni po 17. novembri. Spomínaš si ešte na prvú návštevu vo vláde?

F. G.: Dnes na to spomínam asi tak, že to bola vlastne psina. Ale vtedy... Začnem trochu inak.

Keď som pred 17. novembrom prišiel domov v neskorú hodinu, vždy bol z toho doma krik. Ale už na tretí deň revolúcie, keď som chodil domov naozaj veľmi neskoro, žena pochopila, o čo ide. Že som nastúpil na vlak, z ktorého nemôžem vystúpiť. Nemôžem! A naša prvá cesta na vládu prebehla presne v tomto duchu. Tam sa nedalo ísť v kravatách a správať sa servilne. My, v prepotených svetroch, sme tam sedeli ako ľudia, ktorí vedia, čo chcú. A tí oproti, v kravatách, nevedeli, čo s nami. Rovnako prebiehali aj ďalšie udalosti. Povedzme prvý dialóg, prvý okrúhly stôl v televízii. To bolo strašne dôležité. Štyri neznáme tváre a proti nim ideológ komunistickej strany, riaditelia najväčších podnikov. Ale my sme vedeli, že ľudia sa pozerajú predovšetkým na nás, čo urobíme a čo povieme. Vedeli sme, že musíme byť práve takí, akí sme. Že musíme ukázať ľuďom, že vieme, čo chceme. Dnes je to už iné. Začínaš zvažovať ďalšie a ďalšie veci.

Otázka: A tí, čo sedeli oproti? Akí boli?

F. G.: Ťažko si vážiť predstaviteľov štátu, ktorí zoči-voči profesionálne nevybaveným ľuďom, reprezentujúcim veľmi zraniteľné občianske hnutie, nedokázali prejavíť politický rea-

lizmus. Nespomínam si na človeka, ktorý by v tých dňoch sedel proti nám a ja by som mal pocit, že to je naozajstný súper, že si ho treba vážiť.

Otázka: Nedávno si vraj slušne vyhodil redaktorku, ktorá sa tá prišla opýtať, ako chutí moc. Skús nás pri tejto otázke nevyhodiť.

F. G.: To nie je moc, čo má naše hnutie. Tí, ktorí boli pri tom od prvej chvíle, nezískali moc. Iba obrovské bremeno zodpovednosti a obrovskú neslobodu.

Otázka: Ako chutí bremeno zodpovednosti?

F. G.: Je dosť dôležité, aby si ho človek vyskúšal: asi je to tá chvíľa, keď dospieva. Spomínam si, že ešte v štyridsiatke som bol voči kadečomu dosť nezodpovedný. Naraz vidíš, že vypustíš z úst vetu, a tá rozhýbe množstvo iných ľudí a udalosť, že niečo napíšeš, a pre mnohých je to zrazu strašne dôležité. A potom uvidíš, že nemôžeš hovoriť, čo chceš, nemôžeš napísať, čo chceš, lebo mnohí to berú hrozne vážne. Ale pre mňa bolo veľmi dôležité tým všetkým prejsť.

Keď má človek štyridsaťpäť rokov, je najvyšší čas, aby bol dospelý, nie? A stalo sa to práve teraz. Vďaka tomu, že som pocítil, ako chutí veľká zodpovednosť.

Otázka: Nie je najväčším problémom našej spoločnosti práve strach zo zodpovednosti? To je jedno, či strach z vedúcej funkcie, alebo strach o svoj život.

F. G.: Keď nastúpíte do rozbehnutého vlaku, strachy idú nabok.

Otázka: Obyčajného občana môže šokovať to, čo ho čaká. Možno by radšej volil staré istoty ako strašnú budúcu neistotu. Veď vtedy každý vedel, že nebude bohatý, ale že nebude ani chudobný. Že sa oňho niekto postará.

F. G.: To sú dve veci. Nepodceňujte hodnotu pocitu neistoty. To po prvé. A po druhé, nepodceňujte stimulatívny účinok vízie budúcnosti, ktorú každý človek nosí v sebe. Myslím, že v mene tejto vízie a v mene osviežujúceho pocitu neistoty ľudia radi obetujú nehybný pokoj „znormalizovanej“ spoločnosti. Hodinou pravdy sa pre nás stanú voľby. Až zvážime hlasy, ktoré budú odovzdané pre pocit istoty, ako si ho defino-

val ty, a na druhej strane pre neistotu a víziu, ako som o nej hovoril ja, dopadne to v prospech toho druhého. Som o tom presvedčený.

Otázka: Myslíš, že ľudia vedia, čo ich čaká?

F. G.: Ja som iba povedal, že majú svoje vízie a že aj keď nečakajú ich naplnenie, usilujú sa k nim priblížiť. A že majú svoju potrebu neistoty. Tým nemyslím, že budú vydaní napospas nejakým katastrofám, ale že konečne budú môcť pričítať svoje úspechy a neúspechy samým sebe. A predsa práve toto je v živote dôležité.

Otázka: V dialógoch pri písaní knihy sme zistili, že väčšina z nás okolo seba vidí ľudí typu A, túžiacich po istote, ale sami sa projektujeme skôr do rol ľudí typu D, ktorí majú radi zmenu, riziko, neistotu...

F. G.: Presne o tom som hovoril. Žili sme v spoločnosti typu A, a pociťovali sme potrebu žiť v spoločnosti typu D.

Otázka: Myslíš si, že zmena od A k D už prebehla?

F. G.: Podľa mňa áno.

Otázka: Tá zmena je však – alebo môže byť – veľmi bolestná. V niekom prebehla rýchlo a takmer bezbolestne, v inom prebieha dlho a veľmi bolestne...

F. G.: Neviem, či je to zmena, ktorá prebieha v nás, alebo či je to zmena, ktorá prebieha okolo nás a ktorá nám umožňuje byť takými, akými si myslíme, že by sme mali byť. Znova opakujem, ľudia majú radi rozmanitosť, pestrosť. Majú radi vízie iného života. Nemohli ich uplatniť. Boli frustrovaní v tejto svojej potrebe. Bariéry odchádzajú a mnohí ľudia môžu byť takí, akí naozaj sú.

Otázka: Takže si optimista?

F. G.: Samozrejme, že v tomto som optimista.

Otázka: Vráťme sa ešte k problému moci. Moc sa v našom povedomí často spája s predstavou čosi mať: vilu, auto... Ty nemáš ani vilu, ani auto, dokonca ani telefón.

F. G.: Môžeš mať ešte priateľov, môžeš mať radosť z toho, čo robíš, môžeš mať rád problémy a mať problémy...

Otázka: Čiže v tomto si sa vôbec nezmenil. Predsa len – prežíval si niekedy pocity beznádeje, že sa všetko zle skončí?

F. G.: Nie. Samozrejme, mal som zlé chvíľky, ktoré vyplývali z množstva práce, z chýb, ktoré som urobil. Keď si namočený do takýchto udalostí, následky omylov sú oveľa razantnejšie ako v bežnom živote. V posledných týždňoch mi znepríjemňovala život jednoduchá únava...

Otázka: A mal si niekedy strach?

F. G.: Za celý ten čas som mal výrazný pocit strachu len raz. Keď prišiel karatista Boris Mlsna oznámiť koordináčnemu centru, že sa prepustení príslušníci ŠtB grupujú do päť-šestčlenných ozbrojených skupín. Keď som asi o tretej v noci šiel domov, na chodbe nesvietilo svetlo a nefungoval výťah. Ako som tak kráčal na piate poschodie, pod dojmom tej správy som na každom poschodí čakal, že ma niekto ovalí po hlave. To bolo jediný raz, keď som sa bál. V tejto role nemožno mať strach. Strach je demobilizujúci, neumožňuje rozhodovať sa, rozmýšľať, konať.

Otázka: Necítil si nikdy potrebu mať osobnú ochranu alebo zbraň?

F. G.: Nie. Aj keď raz by sa mi bola ochranka zišla... Sedeli sme v Lýre, vyšiel som von a tam mi akýsi veľký zarastený chlap hovorí, že ma zbije ako hada. Pýtam sa: Prečo? A on nato: Čo ste to spravili so Sonátou? Najskôr som nevedel, o čo ide, ale potom som zistil, že to bolo predtým normálne espresso a toto hnutie prostredníctvom militantne naladených ochráncov z nej urobilo čajovňu, kde sa podávali bylinkové čaje, a nik do nej nechodil.

Otázka: Na čo si vtedy myslel?

F. G.: Na čo som myslel? Napadlo mi, že teraz by som mohol vyriešiť dva problémy naraz. Vyhrať pre hnutie voľby a nebyť pri tom až do konca. Keby ma zbili, bol by to výborný predvolebný tromf a ja by som ležal v posteli, čítal knihy a písal.

Otázka: Chystáš sa napísať knihu o revolúcii?

F. G.: Nie.

Otázka: Ako riešiš svoju dilemu? Na jednej strane sedíš za okrúhlym stolom a rozhoduješ o aktuálnych problémoch, a na druhej strane hľadáš do budúcnosti a vidíš to, čo iní nevidia.

F. G.: Momentálne nesiem konkrétnu zodpovednosť za dnešok a nie za kvalitu svojich prognostických vízií.

Otázka: Predsa len – ako prognostik by si mohol byť dobrý politik alebo aspoň poradca politikov.

F. G.: Po tom, čo som si „čuchol“ k politike, nijakému politikovi radiť nebudem. Môžem poradiť iba svojmu kamarátovi, ktorý sa v politike ocitne. Ale to pre mňa nebude politik. To bude môj kamarát. Aby som radil profesionálnemu politikovi, to mi určite nehrozí. Naopak. Pretože už trochu viem, čo je to politika, budem považovať za svoju povinnosť, aby som dával pozor, kto politikom radí a kto politiku robí. Budem robiť sociológiu, písať, zverejňovať výsledky prieskumov...

Otázka: Zasa si narobíš hľbu problémov tak ako pred 17. novembrom. Sociológia, ak sa robí poriadne, bude stále nebezpečná.

Otázka: Čo budeš robiť, keď odstúpiš z funkcie vo VPN?

F. G.: VPN po voľbách bude úplne iné. Bude to aj tento dom na Jiráskovej ulici, kde budú premietat filmy, kde budú rôzne koncerty a zaujímavé prednášky. Keď sem prídem, zas pocítim to známe chvenie, stretnem tu ľudí, ktorých poznám... A robiť budem v Centre pre výskum spoločenských problémov. Postarám sa, aby fungovalo ako výskumná inštitúcia. Dúfam, že sa zmení veľa vecí a aj ja budem robiť ináč. Budem cestovať po svete, budem mať zabezpečené iné podmienky na prácu ako doteraz, budem sa sťkať s novými ľuďmi.

Otázka: Nedávno si sa prvý raz v živote pozrel za hranice Českoslovenka. S akými poznatkami a pocitmi si sa vrátil?

F. G.: Stretol som tam ľudí, ktorí prosperujú, a myslím, že som im priniesol kus exotického neprosperujúceho sveta, ktorý im umožnil rozprávať sa zas o čomsi inom, vybočiť z tej ich jednotvárnej, prosperujúcej každodennosti. Možno som to povedal nepresne, lebo život vo Švajčiarsku nepoznám dôkladne, ale mal som pocit, že je to tam dokonale vypiplané, a ja som si predsa len zvykol na istú nevypiplanosť. U nás sa človek potkýna o problémy, a tam ich musíš vyhľadávať.

Otázka: Myslíš si, že vďaka spôsobu, akým prebehla revolúcia, vďaka tomu, že tu zohrali rozhodujúcu úlohu pozitívni devianti, sociálne hnutie, máme teraz možnosť preskočiť niektoré fázy vývoja civilizovaného sveta?

F. G.: Toto je jediný problém, ktorý teraz považujem intelektuálne i prakticky za atraktívny. To, ako sa teraz správame, signalizuje, že sme ochotní prejsť presne tou istou cestou, akou prešli všetky ostatné rozvinuté krajiny. To je pre nás strašne neatraktívne. Nielen preto, že nemá zmysel znovu absolvovať všetky ich chyby, o ktorých ony už vedia. Tým skôr, že existuje iná cesta. A my si ju nevšímame. Nedávno vyšiel v poľštine kanadsko-americký GAMA projekt, kde sa jasne črtajú obrysy novej cesty. Oni na to prišli až vtedy, keď sami narazili na bariéru svojho rozvoja. Zistili, že stále rýchlejší ekonomický rast, stále vyššia spotreba je slepá ulička. Začali rozvíjať model inej cesty. Majú už o ňom predstavu. A my upierame oči tam, odkiaľ oni odštartovali. To ma desí. V časopise Verejnosť vyšli dva články Mariana Hubu, kde veľmi emocionálne upozorňuje na tento problém. Nikto si to ani nevšimol.

Vrátim sa k tomu, čím sme začali. Ešte sme nevykročili novou cestou, a ja už cítim – a veľa ľudí takisto – chvenie novej štrukturálnej zmeny. A začínam upierať oči k tomu, aká bude. Aj keď neviem, čo príde po nej. Ale nová štrukturálna zmena ma začína vzrušovať. Je to podobné, ako keď som týždeň po 17. novembri oznámil Jánovi Budajovi zánik nášho hnutia.

*Zhovárali sa Michal Ač
a Sergej Michalič*